

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ОЦІНКА ЗНАЧУЩОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ У СТВОРЕННІ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

ANALYSIS OF TRENDS AND ASSESSMENT OF THE IMPORTANCE OF INTELLECTUAL CAPITAL IN CREATING ADDED VALUE OF EFFICIENCY OF ENTERPRISES

У статті розглядаються сучасні актуальні питання ролі інтелектуального капіталу в створенні доданої вартості підприємства, його значущості у підвищенні ефективності діяльності підприємства, його конкурентоспроможності, спроможності колективу підприємства розвиватися, впроваджувати в життя нові ідеї, підвищення його ринкової вартості. Розглянуто різні підходи вчених до сутності, структури інтелектуального капіталу, визначення його тенденцій та методів проведення оцінки ефективності використання інтелектуального капіталу. В результаті огляду різних методів і підходів до оцінки інтелектуального капіталу, нами було вибрано, виходячи із можливостей отримання первинної інформації про діяльність підприємств, метод Value Added Intellectual Coefficient (VAIC). За допомогою розрахунку коефіцієнту VAIC визначено віддачу кожного елементу інтелектуального капіталу у створенні доданої вартості підприємства (людського, структурного та інвестиційного). Встановлено, що найбільш вагоме значення має людський капітал. Разом з тим, для підвищення ефективності віддачі інтелектуального капіталу необхідно розробити механізм управління та інвестування во всі його елементи, в тому числі до складового капіталу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, структура, людський капітал, додана вартість, ефективність, оцінка, статистичний аналіз.

The article considers current issues of the role of intellectual capital in creating added value of the enterprise and, thus, show its importance in improving the efficiency of the enterprise, its competitiveness and capitalization. The process of capitalization now takes into account the cost of material resources in the enterprise (machinery, equipment, machinery, etc.). It takes more into account the ability of the company's staff to develop, implement new ideas. That is, the extent to which human resources are able to create and implement new technical and technological, informational, organizational and economic resources, methods and models of their implementation. Different approaches to the essence, structure of intellectual capital in both their narrow and broad understanding are considered. Different approaches to identifying trends and conducting statistical assessments of the effectiveness of the use of intellectual capital are considered. As a result of reviewing different methods and approaches to the assessment of intellectual capital, we have chosen, based on the ability to obtain primary information about the activities of enterprises, the method Added Added Intellectual Coefficient (VAIC), proposed by Croatian scientist Ante Pulic. The calculation of the VAIC coefficient determines the return of each element of intellectual capital in creating added value of the enterprise: human, structural and investment. To confirm the effectiveness of this coefficient, we have selected three meat processing enterprises that are profitable and occupy a significant niche in the market of meat products in Ukraine during 2018–2020. Based on the balance sheet (statement of financial position) and the Statement of financial performance of enterprises calculations of use of human capital, structural capital and investment capital which showed return of investment in intellectual capital on one thousand hryvnias for creation of added value of the enterprise were carried out. In this example, human capital is of the utmost importance. At the same time, in order to increase the efficiency of intellectual capital return, it is necessary to develop a mechanism for managing and investing in all its elements, including consumer capital.

Key words: intellectual capital, structure, human capital, value added, efficiency, evaluation, statistical analysis.

УДК 637.5:658(477)

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.74-20>

Ощепков О.П.

к. е. н., доцент,
доцент кафедри обліку та аудиту
Одеська національна академія
харчових технологій

Магденко С.О.

старший викладач кафедри
економіки промисловості
Одеська національна академія
харчових технологій

Oshchepkov Oleksander

Odessa National Technological University

Mahdenko Svitlana

Odessa National Technological University

Постановка проблеми. Підвищення ефективності діяльності підприємств, їх конкурентоспроможності, в значній мірі визначається рівнем використання інтелектуального капіталу. В сучасних умовах процес капіталізації більш враховує не вартість матеріальних ресурсів на підприємстві (машини, обладнання, устаткування та ін.), а наскільки даний трудовий колектив підприємства здатний розвиватися, впроваджувати в життя нові ідеї. Наскільки людські ресурси спроможні створювати і впроваджувати нові техніко-технологічні, інформаційні, організаційно-економічні ресурси, методи і моделі їх реалізації. Тільки такі підприємства, галузі, в цілому економіка, здатні вивести країну на новий рівень життя. Цьому

можуть бути прикладом країни, які без наявності власних ресурсів зробили їх процвітаючими (Японія, Південна Корея, Сінгапур), які домоглись створити умови привабливості для інвестицій в нові проекти, з метою зрушення старої економіки і перевести її на інноваційні умови розвитку, які не можливо було реалізувати без розвитку і використання інтелектуального капіталу, різних його форм і структур. Все це обумовлює актуальність подальшого дослідження значущості використання різних форм, видів інтелектуального капіталу, методів його оцінки та визначення питомої ваги внеску до отриманого доходу і прибутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблематики формування теоретич-

них основ інтелектуального капіталу, а також методів їх оцінки займалися як іноземні, так і вітчизняні вчені, такі як: Е. Брукінг, О. Л. Хадсоном, Н. Маркова, М. А. Т. Стюарт, В. С. Уоллман, Б. Ескіндаров, Б. Іноземцев, Б. Леонтьєв, О. Б. Бутнік-Сіверський. Вони більш розглядали питання сутності інтелектуального капіталу, його характеристику та структуру, значущість для розвитку економіки в цілому. Питання оцінки інтелектуального капіталу розглядали Е. Брукінг, Аль-Д. Хайдер, Д. Тобин, Л. Едвінсон, Т. В. Понедільчук, О. Вакульчик, Л. Волощук та інші.

В зв'язку з тим, що немає єдиного підходу до характеристики інтелектуального капіталу, виникає потреба об'єднати різні підходи з метою вирішення питань ефективності використання інтелектуального капіталу, методів його оцінки та впливу на фінансові результати діяльності підприємства, які залишаються актуальними і надалі, та потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення характеристики та оцінка тенденцій розвитку інтелектуального капіталу та його вплив на створення доданої вартості діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку 80-х років в процесі капіталізації підприємств визначилась суттєва різниця між балансовою вартістю підприємства та його ринковою вартістю. Це означало, що є фактор, який буде впливати у майбутньому на результати фінансово-економічної діяльності капіталізованого підприємства, його конкурентоспроможність. Це обумовлено тим, що сучасний розвиток економіки передбачає впровадження нових інноваційних проектів, інформаційних технологій, нових підходів до управління, все це потребує нових знань, компетенції робітників, що в кінцевому значенні може бути виражено в формі інтелектуального капіталу.

Інтелектуальний капітал є відносно новим поняттям, у розкритті сутності якого немає єдності серед вчених як іноземних, так і вітчизняних. Одні автори розглядають його у вузькому понятті, отожднюючи тільки з людським капіталом, людськими ресурсами, та інтелектуальною власністю. До таких науковців можна віднести роботи авторів Л. Хадсона, Н. Маркової, М. А. Ескіндарова, Т. Стюарт та інші, які характеризують сутність інтелектуального капіталу як людський інтелектуальний капітал, для якого характерні освіта, досвід до життя і бізнесу. Так, М. А. Ескіндаров зазначає, що «інтелектуальний капітал – це система характеристик, що визначають здатність людини, тобто якість робочої сили...» [1]. Т. Стюарт наголошує, що «інтелектуальний капітал – це сукупність знань та досвіду, які можуть бути використані для створення багатства...» [2].

Інша група авторів розглядають інтелектуальний капітал у більш широкому понятті, включа-

ючи не тільки людські ресурси, людській капітал, а додають ще організаційний капітал, інвестиційний капітал, ринковий капітал, споживчий капітал тощо. Тобто, це поняття складне, яке під час розвитку суспільства та науково-технічного прогресу здійснює власну модифікацію і приймає нові значення, тобто здійснюється його трансформація від простих форм до найбільш складних, про що наголошують автори в генезисі його розвитку.

Одним з основних представників комплексного підходу до характеристики інтелектуального капіталу є Е. Брукінг, який визначає, що «це термін для позначення нематеріальних активів, без яких він не може існувати і включає 4 складових: ринкові активи; інтелектуальна власність як актив; людські активи, інфраструктурні активи» [3]. О. Б. Бутнік-Сіверський дотримується думки, що «інтелектуальний капітал – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) з метою ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості)» [4]. Через розкриття суб'єкту структури інтелектуального капіталу Б. Леонтьєв визначає його як «сукупність... законних прав на результати його творчої діяльності, його природних і придбаних інтелектуальних здібностей і навиків, а також накопичений ним бази знань і корисних відношень з іншими суб'єктами» [5].

Для визначення значущості інтелектуального капіталу для підприємства, треба розглядати його як систему, яку треба оцінити з позицій кожного її елементу. Зараз існує різноманітна кількість методів виміру та оцінки інтелектуального капіталу за різною кількістю показників. Разом з тим, не існує єдиної методики підходу щодо його оцінки, що обумовлено рядом зовнішніх і внутрішніх причин. Основна причина – це недостатня кількість первинної інформації про наявність інтелектуального капіталу та його склад. На це також впливає, який саме елемент інтелектуального капіталу грає важливу роль у створенні додаткової вартості продукту або послуги з урахуванням життєвого циклу нового створеного продукту або послуги, а також необхідно обов'язково враховувати, наскільки відповідає всьому цьому механізм управління підприємством

Поширену оцінку різних методів оцінки інтелектуального капіталу наведено в праці Аль-Д. Хайдер Мохаммед Жасим [6]. Разом з тим, більшість методів, які розглядаються, придатна тільки для компаній, які мають акції, котируються на біржах. Для України ця методика підходить для великих холдингових компаній. Підприємства харчової промисловості в своїй більшості – це середні та невеликі підприємства. В процесі приватизації

частково використовують коефіцієнт Тобіна, як різницю між ринковою та балансовою вартістю підприємства. В зв'язку з тим, що практично в звітних фінансових документах відсутня інформація про інтелектуальний капітал, тому вибір методів його оцінки є обмеженим. На це також впливає недосконалість законодавчої бази у бухгалтерському обліку з точки зору виокремлення інтелектуального капіталу та не визначена система показників оцінки інтелектуального капіталу.

В зарубіжній практиці зараз необхідно надавати характеристики інтелектуального капіталу. Однією із перших компаній, яка опублікувала звіт про інтелектуальний капітал в 1994 році у вигляді доповнення до річної звітності, це була Міжнародна фінансова і страхова група Skandia, Модель «Skandia Navigator», яка розроблена під керівництвом Л. Едвінссона. Оцінює інтелектуальний капітал компанії з позиції «створеної вартості» [7].

Існують багато спроб провести оцінку інтелектуального капіталу як складними підходами, використовуючи економіко-математичні методи, так і доступними спрощеними системами розрахунків. Але всі вони мають особливі значення для конкретних підприємств.

Було декілька спроб щодо підходів визначення вартості інтелектуального капіталу українськими вченими. Наприклад, О. Вокальчук та Г. Ступнікер використовували метод оцінки інтелектуального капіталу на основі капіталізації наднормованого прибутку, як різницю між середньо-галузевою нормою прибутку і нормою прибутку власного капіталу [8]. Проведені розрахунки показали, що даний метод також не для всіх підприємств підходить через відсутність інформації.

Л. О. Волощук запропонувала для порівняння три методи визначення вартості інтелектуального капіталу: балансовий метод, метод співвідношення балансової і ринкової вартості, метод інтелектуального коефіцієнта доданої вартості (VAIC) [9]. Результати розрахунків показали, що найбільш повні характеристики інтелектуального капіталу при наявній інформації можливо було визначити методом (VAIC).

Метод інтелектуального коефіцієнта доданої вартості інтелектуального капіталу (Value added intellectual coefficient (VAIC)), якій запропоновано Хорватським вченим А. Пуліком визначає ефективність використання трьох видів ресурсів інтелектуального капіталу підприємства у створенні доданої вартості (VA): ефективність фізичного капіталу – CEE, ефективність людського капіталу – HCE, ефективність структурного капіталу – SCE [10].

Розрахунок VAIC показує, чим більше його значення, тим вище оцінюють значення інтелектуального капіталу в створенні доданої вартості підприємства.

Для визначення впливу інтелектуального капіталу на ефективність діяльності підприємства за допомогою методу VAIC нами було відібрано діяльність трьох м'ясопереробних підприємств. Використовуючи дані Балансу ф. 1 (Звіт про фінансовий стан) та Звіту про фінансові результати ф. 2 можна непрямо оцінити вплив інтелектуального капіталу на формування доданої вартості підприємства за 2018–2020 роки [11].

VAIC розраховується за формулами:

$$VAIC = CEE + HCE + SCE, \quad (1)$$

$$CEE = VA : (VK + DZ), \quad (2)$$

де VK – власний капітал

DZ – довгострокові зобов'язання

$$VA = ЧД - В, \quad (3)$$

де ЧД – чистий дохід, млн. грн.

В – витрати (не враховуючи витрати на оплату праці), млн. грн.

$$HCE = VA : LK \quad (4)$$

де LK – людський капітал

$$SCE = (VA - LK) : VA \quad (5)$$

Результати розрахунку значень показників використання ресурсів інтелектуального капіталу, та їх впливу на формування доданої вартості показують, що найбільш вагомим коефіцієнтом формування доданої вартості виступає людський капітал. Найбільше його значення спостерігається на ТОВ «Козятинський м'ясокомбінат» у 2019 році, коли кожна гривня, яка вкладена в людський капітал додає 2,4 грн. доданої вартості. Мінімальне значення доданої вартості за рахунок людського капіталу отримано на ПАТ «Український бекон» – 1,07 грн. та 0,86 грн відповідно.

Найбільше значення до створення доданої вартості за рахунок інвестиційного капіталу від 1,04; 1,64; 1,34 грн. було на ПАТ «Український бекон». Найменше значення його було на ТОВ «Козятинський м'ясокомбінат». Разом з тим бачимо, що всі показники мають тенденцію до зниження у 2020 році порівняно з 2018 роком.

В результаті значення коефіцієнта VAIC має тенденцію до зниження на ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат» з 2,38 до 2,25 грн в структурі створення доданої вартості підприємства. На інших двох підприємствах спостерігається тенденція до зростання значимості коефіцієнта VAIC у 2019 році порівняно з 2018 роком до 2,74 грн. і 3,53 грн, але у 2020 році його значення на цих підприємствах зменшилось відповідно до 2,37 грн. і 3,32 грн. На всіх трьох підприємствах спостерігається зростання інтелектуального капіталу.

Таким чином, необхідно комплексно підходити щодо системи управління інтелектуальним капіталом, яка б включала всі його елементи. Результати впровадження людського капіталу, організаційного, як елементу структурного капіталу, забезпечення нових співвідношень до споживчого капіталу, коли елементи людського та структур-

Таблиця 1

Вихідні дані* для розрахунків по підприємствах за 2018–2020 роки, (млн. грн)

Підприємство	Рік	Чистий дохід (ЧД)	Витрати без урахування витрат на оплату праці (В)	Витрати на оплату праці (LK)	Інвестиційний капітал (VK+DZ)	Додана вартість (VA)	Чисельність працівників
ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат»	2018	3022,5	2657,5	297,9	377,8	365,0	2167
	2019	3236,7	2790,7	395,4	533,3	446,0	2446
	2020	3377,8	2910,7	418,7	642,7	467,1	2413
ПАТ «Український бекон»	2018	2127,0	1894,1	209,4	223,7	232,9	1608
	2019	2728,8	2431,8	278,0	184,8	297,0	1653
	2020	1968,3	1706,1	306,6	195,3	262,2	1863
ТОВ «Козятинський м'ясокомбінат»	2018	881,5	777,7	48,4	230,4	103,8	296
	2019	937,0	785,9	63,1	275,1	151,1	311
	2020	975,0	866,9	68,7	278,3	108,1	337

*Статистичні дані підприємств

Таблиця 2

Розрахунок значень коефіцієнту VAIC

Підприємство	Рік	HCE	SCE	CEE	VAIC	Середнє значення інтелектуального капіталу, тис.грн $IK=VA/VAIC$
ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат»	2018	1,23	0,18	0,97	2,38	131.3
	2019	1,13	0,11	0,84	2,08	214.4
	2020	1,12	0,10	0,73	1,95	239.5
ПАТ «Український бекон»	2018	1,11	0,10	1,04	2,25	103.5
	2019	1,07	0,06	1,61	2,74	108.4
	2020	0,86	0,17	1,34	2,37	110.6
ТОВ «Козятинський м'ясокомбінат»	2018	2,14	0,53	0,45	3,12	33.3
	2019	2,40	0,58	0,55	3,53	42.8
	2020	1,57	0,36	0,39	2,32	46.6

ного капіталів будуть реалізовані в нових видах продукції, послуг або організаційних структурах управління, які забезпечать зростання доданої вартості підприємства.

Висновки до проведеного дослідження. В зв'язку з тим, що поняття інтелектуального капіталу достатньо складне, а його значення в сучасних умовах господарювання відіграє значну роль у визначенні конкурентоспроможності продукції, капіталізації підприємства, підвищенні його ринкової вартості, необхідно розробити механізм комплексного управління інтелектуальним капіталом як системою взаємозв'язаних елементів у стратегії розвитку і функціонування підприємства.

Оцінку інтелектуального капіталу можна розглядати як визначення створення доданої вартості, яка характеризує ефективність використання елементів людського капіталу, структурного капіталу (в тому числі організаційного як елементу структурного капіталу), споживчого капіталу. Разом з тим, метод VAIC не враховує споживчий капі-

тал, тому треба продовжити дослідження методів оцінки інтелектуального капіталі, які б враховували би всі його елементи.

Треба розробити методологію включення окремо в бухгалтерському балансі підприємства строку «інтелектуальний капітал» та його структуру за елементами окремо в примітках до фінансової звітності. Що також передбачає внески змін в Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи".

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Эскиндаров М. А. Интеллектуальный капитал как важнейший фактор экономического развития. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/intellektualnyy-kapital-kak-vazhneyshiy-faktor-ekonomicheskogo-razvitiya/viewer> (дата звернення: 15.02.2022).
2. Стюарт Т. А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций. URL: <https://obuchalka.org/20180925104021/intellektualnii-kapital-novii-istochnik-bogatstva-organizacii-stuart-t-a-2007.html> (дата звернення: 18.02.2022).

3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал. URL: <https://altairbook.com/books/125894-intellektualnyy-kapital.html> (дата звернення: 02.02.2022).

4. Бутнік-Сіверський О.Б. Интеллектуальный капитал: теоретический аспект. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/9823> (дата звернення: 28.01.2022).

5. Леонтьев Б. Новая экономическая парадигма. *Журнал акционера*. 2000. № 12. С. 37–43

6. Аль-Д, Хайдер М.Ж. Методика финансовой оценки интеллектуального капитала: российский и зарубежный опыт. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodiki-finansovoy-otsenki-intellektualnogo-kapitala-rossiyskiy-i-zarubezhnyy-opyt> (дата звернення: 05.02.2022).

7. Edvinsson L. *Kapitał intelektualny*. Warszawa, PWN. Warszawa, Difin. 2002. 139 с.

8. Вокальчук О., Стунікер Г. Модель економічної діагностики інтелектуального капіталу промислового підприємства. *Економіст*. 2009. № 3. С. 34–39.

9. Волощук Л. О., Скороходова Л. В., Церковна О.М. Особливості застосування методів вартісної оцінки інтелектуального капіталу у фінансовому аналізі. *Економіка харчової промисловості*. 2012. № 1. С. 25–27.

10. Pulic A. VAIC – an accounting tool for IC management. URL: <https://www.inderscienceonline.com/doi/abs/10.1504/IJTM.2000.002891> (дата звернення: 08.02.2022).

REFERENCES:

1. Eskindarov M. A. Intellektualnyy kapital kak vazhneyshiy faktor ekonomicheskogo razvitiya [Intellectual capital as the most important factor of economic development]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/intellektualnyy-kapital-kak-vazhneyshiy-faktor-ekonomicheskogo-razvitiya/viewer> (accessed 15.02.2022).

2. Styuart T. A. Intellektual'nyy kapital. Novyy istochnik bogatstva organizatsiy [Intellectual capital. A new source of organizational wealth]. Available at: <https://obuchalka.org/20180925104021/intellektualnii-kapital-novii-istochnik-bogatstva-organizacii-stuart-t-a-2007.html> (accessed 18.02.2022).

3. Bruking E. Intellektualnyy kapital [Intellectual capital]. Available at: <https://altairbook.com/books/125894-intellektualnyy-kapital.html> (accessed 02.02.2022).

4. Butnik-Siverskiy O.B. Intellektualnyi kapital: teoreticheskiy aspekt [Intellectual capital: theoretical aspect]. Available at: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/9823> (accessed 28.01.2022).

5. Leont'ev B. (2000) Novaya ekonomicheskaya paradigm [New economic paradigm]. *Zhurnal aktsionera*, no. 12, pp. 37–43.

6. Al'-D. Khayder M. Zh. Metodika finansovoy otsenki intellektual'nogo kapitala: rossiyskiy i zarubezhnyy opyt [Methodology for the financial assessment of intellectual capital: Russian and foreign experience]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodiki-finansovoy-otsenki-intellektualnogo-kapitala-rossiyskiy-i-zarubezhnyy-opyt> (accessed 05.02.2022).

7. Edvinsson L. (2002) *Kapitał intelektualny* [Intellectual capital]. Warszawa, PWN. Warszawa, Difin. 139 p.

8. Vokalchuk O., Stuniker H. (2009) Model ekonomichnoi diahnozyky intelektualnogo kapitalu promyslovoho pidpriemstva [Model of economic diagnostics of intellectual capital of industrial enterprise]. *Ekonomist*, no. 3, pp. 34–39.

9. Voloshchuk L. O., Skorokhodova L. V., Tserkovna O. M. (2012) Osoblyvosti zastosuvannya metodiv vartisnoi otsinky intelektualnogo kapitalu u finansovomu analizi [Features of the application of methods of valuation of intellectual capital in financial analysis]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, no. 1, pp. 25–27.

10. Pulic A. VAIC – an accounting tool for IC management. Available at: <https://www.inderscienceonline.com/doi/abs/10.1504/IJTM.2000.002891> (accessed 08.02.2022).